

УДК 378.13.026 (0722) 373.545-057875

Олена Михайлівна ГОМОНЮК,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ У ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС

Однією з головних вимог сучасної вищої освіти є поєднання навчального процесу з позааудиторною роботою студентів, що сприяє розвитку професійно важливих якостей, особистісному становленню та виробленню власної педагогічної позиції студентів. Серед видів позааудиторної роботи, що сприяють формуванню готовності майбутніх педагогів природничих дисциплін до профілактичної роботи з підлітками, можемо виокремити науково-дослідну роботу, що здійснюється у межах студентського наукового товариства, виховну та волонтерську роботу.

У статті розкрито особливості підготовки майбутніх педагогів природничих дисциплін до профілактичної роботи з підлітками у позааудиторний час.

Ключові слова: майбутні педагоги, позааудиторна робота, підлітки, профілактична діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з головних вимог сучасної вищої освіти є поєднання навчального процесу з позааудиторною роботою студентів, що сприяє удосконаленню профе-

сійно-педагогічної культури, розвитку професійно важливих якостей, особистісному становленню майбутніх педагогів та виробленню власної педагогічної позиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Значення позааудиторної діяльності у розвитку особистості студента підкреслювали у своїх працях В. Анісімова, Л. Белікова, Л. Бобко, А. Бурим, Т. Глотова, О. Голік, Л. Кондрашова, А. Мудрик, Г. Овчаренко, В. Петрович, С. Савченко, В. Середа, Н. Сребна, Н. Стасенко, О. Чиж та ін.

Метою статті є розкриття можливостей позааудиторної роботи у підготовці майбутніх педагогів природничих дисциплін до профілактичної роботи з підлітками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позааудиторна діяльність спрямована на виховання вільної особистості. Вона заснована на законах творчості, що передбачають залучення студентів до реальної співтворчості, інтелектуального діалогу, гармонізацію спілкування, успіх, можливість почуватися вільно [2; 5].

Серед видів позааудиторної роботи, що сприяють формуванню готовності майбутніх педагогів природничих дисциплін до профілактичної роботи з підлітками, можемо виокремити такі:

Науково-дослідна робота, що здійснюється у межах студентського наукового товариства. Це проведення досліджень із соціально-педагогічних проблем з подальшою публікацією наукових статей у фахових виданнях, тез доповідей на наукових, науково-методичних, науково-практичних конференціях; підготовка та представлення наукових робіт на міжнародних, всеукраїнських, регіональних і місцевих конкурсах; участь в олімпіадах, наукових брейн-рингах, дебатах; участь у роботі наукових гуртків, проблемних групах; проведення науково-дослідних проєктів, “круглих столів”.

Виховна робота – проведення заходів, спрямованих на реалізацію завдань виховання.

Волонтерська робота – участь в організації громадських заходів (освітньо-виховних, просвітницьких, екологічних, благодійних, культурно-розважальних, мистецьких тощо).

Важливою формою наукової роботи є гурткова робота, що сприяє вихованню у студентів самостійного мислення, розвиває вміння діяти в нестандартних умовах. Гурткова робота допомагає студентам зрозуміти свою роль у подальшому суспільному житті, оскільки вона позбавлена жорсткого структурування і дотримання відповідної програми. Тому план роботи гуртка має враховувати не тільки проблеми, що зауважені викладачем, а й опиратися на інтереси і відповідні здібності студентів.

Так, у процесі роботи над дослідженням частина студентів експериментальної групи відвідувала заняття педагогічного гуртка, метою яких була робота над становленням професійно-педагогічної культури особистості майбутнього педагога. Досягнення мети передбачало розв'язання таких завдань:

Збагачення уявлень студентів про педагога високої професійно-педагогічної культури, сприяння формуванню ідеалу.

Виховання гуманістичних почуттів і переживань за дітей.

Розвиток творчих нахилів майбутніх педагогів; сприяння нагородженню в них досвіду творчої педагогічної діяльності.

На заняттях педагогічного гуртка студенти розповідали про своїх улюблених педагогів, які вплинули на їх вибір життєвого шляху; обговорювали матеріали періодичної преси, присвячені проблемам школи, дитинства, виховання дітей.

Серед тем доповідей, що готували студенти-гуртківці, такі:

1. Самовиховання як рушійна сила розвитку особистості.
2. Виховання професійних якостей педагога.
3. Сучасні напрями соціально-педагогічної роботи.
4. Профілактика негативних явищ у підлітковому віці.
6. Соціально-педагогічна робота з сім'ями.

Заняття проходили в атмосфері доброзичливості й дружньої участі. Це допомагало студентам одержати своєрідний емоційний заряд, повірити у свої сили й можливості, усвідомити своє майбутнє. Розмови про педагога, його призначення переростали в бесіди про зміст людського життя взагалі, що сприяли формуванню морально-етичних переконань студентів.

Згодом майбутні педагоги природничих дисциплін відзначали роль гурткових занять в оволодінні спеціальністю, у формуванні їхньої педагогічної позиції, у розвитку творчих здібностей, розширенні кругозору й ерудиції.

Формами підбиття підсумків роботи педагогічного гуртка були: конкурс на кращу доповідь; участь у студентських наукових конференціях, у предметних олімпіадах; участь у роботі “круглих столів” і, як підсумок, – публікації кращих тез у науковому збірнику студентських статей Хмельницького національного університету.

Продовженням наукової роботи студентів-гуртківців на старших курсах стало створення проблемної групи, що працювала над дослідженням особливостей розвитку професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів. Були підібрані навчально-виховні заклади, у яких працюють висококваліфіковані педагоги біології та хімії, відбулися зустрічі з ними; проведено бесіди, тестування, інтерв'ю зі студентами, анкетування та бесіди з викладачами й кураторами груп. Це дозволило дослідити обрану тему більш глибоко. У результаті проведеної роботи частина студентів темами дипломних та магістерських робіт обрала такі: “Формування професійно значущих якостей майбутнього педагога природознавчих дисциплін”, “Особливості розвитку професійної компетентності майбутнього педагога”, “Профілактика девіантної поведінки підлітків” тощо.

Проте, як свідчать результати дослідження, потрібно більше уваги приділяти роботі зі студентами молодших курсів, щоб у майбутньому мати потужний науковий потенціал серед студентської молоді.

Крім Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, студенти беруть участь і в конкурсах інших рівнів, що створює додаткові можливості для їхнього розвитку, спілкування, обміну досвідом та інформацією, а також підносить імідж університету.

У Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка студентська наукова робота проводиться в таких формах: науково-дослідна робота студентів у процесі вивчення навчальних дисциплін; участь у роботі наукових гуртків, проблемних груп, наукових семінарах при кафедрах, провідних наукових школах;

участь в олімпіадах і наукових конференціях; науково-дослідна робота з бюджетної і господарчо-договірної тематики. Нею охоплено близько 70 % студентів денної форми навчання. Значна увага в університеті приділяється публікаціям кращих студентських робіт. З цією метою щороку видається 2–3 випуски студентського наукового вісника. Залучаються студенти й до складу творчих колективів щодо розробки держбюджетних тем, беруть активну участь у конференціях, всеукраїнських олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт.

Студенти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ) залучаються до виконання загальнокафедральних науково-дослідних робіт: збирають матеріал, обробляють результати експериментальних досліджень, готують статті, доповіді на конференції. Найбільш обдаровані студенти беруть участь у виконанні держбюджетних науково-дослідних робіт. В університеті працює чимало студентських наукових гуртків та проблемних груп. До експериментальної роботи залучались об'єднання, що займаються вивченням питань педагогічної спадщини В. Сухомлинського та А. Макаренка; дослідницькі групи екологічного спрямування “За чисте довкілля”, “По країнах та континентах”; соціально-психологічні студентські проблемні групи “Метеорит”, “Корекція дезадаптованості”, “Психологія спілкування”, групи музично-творчого та естетичного розвитку “Сценічне мистецтво”, “Педагогічний театр” тощо.

Під час проведення експерименту нами була розроблена програма кураторської роботи для викладачів Хмельницького національного університету (ХНУ) та ВДПУ, що передбачала заходи, пов'язані з темою дослідження, зокрема: “Посвята в студенти”, “День учителя”, “Фестиваль творчості першокурсників “Алло, ми шукаємо таланти!””, “День факультету”, урочиста церемонія вручення дипломів випускникам. Це сприяло розвитку професійної компетентності майбутніх педагогів, покращенню міжособистісних стосунків у групах.

Як підтвердили результати дослідження, великі можливості для формування професійно-педагогічної культури мають такі форми позааудиторної діяльності: педагогічні інформації; диспути на педагогічні теми; читацькі конференції; усні педагогічні журнали, присвячені

соціальному вихованню студентської молоді; бесіди за “круглим столом”; педагогічні дебати; конкурси педагогічної майстерності тощо.

Виховна робота у Хмельницькому національному університеті спрямована на формування світоглядної позиції та ціннісних орієнтацій студентської молоді, надання широких можливостей для опанування основами наук, багатством національної та світової культури, створення умов для вільного, природовідповідного, гармонійного розвитку, індивідуального та професійного самовдосконалення.

Перший навчальний день у ВНЗ – День знань, від якого залежить подальше навчання студентів в університеті. Тому підготовка до цього свята тривала протягом декількох тижнів. Першокурсники ще не знають традицій ВНЗ, для них усе нове, несподіване. І дуже важливо, щоб вони відчули особисту належність до університету.

Конкурс презентацій студентських груп 1-го курсу “Ми – нова генерація” допоміг усвідомити майбутнім педагогам, що вони – єдиний колектив, а студентські роки – одні із самих цікавих і наповнених змістом.

Для пропаганди здорового способу життя спільно з відділом з виховної роботи було організовано та проведено для студентів інформаційні години “Зроби свій вибір”, “Вороги здоров’я”.

До Міжнародного дня захисту дітей студенти – майбутні педагоги – розробили інформаційний лист на допомогу волонтерам “А чи знаєш ти..?” на основі статей Конвенції Організації Об’єднаних Націй про права дитини, підготували благодійний конкурс “Танці з викладачами”, зібрані кошти від проведення якого пішли на допомогу онкохворим дітям.

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського проводився цикл бесід “Пізнай самого себе”, “Прийоми та засоби самовиховання”, конкурси педагогічної майстерності та виховної творчості.

Велике значення у формуванні професійно-педагогічної культури має організація випуску студентських стінгазет. Ця робота є дуже важливою, оскільки майбутні педагоги, користуючись літературою та Інтернетом, обирають ті питання, що їх хвилюють.

Так, у студентській газеті “Сузір’я”, що випускається студентами ХНУ, знаходять відображення новини з практики, особливості організації дозвілля студентів, волонтерська діяльність. Залучення до випуску стінгазет сприяло розвитку професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів.

Загострення соціальних проблем та відсутність досконалої системи надання соціальних послуг найбільш вразливим верствам населення зумовили появу добровільного руху – волонтерства. Його роль у соціальній сфері визнана на державному рівні і знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема, у законах України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, “Про соціальні послуги”, в яких наголошується про те, що добровільна праця волонтерів необхідна та суспільно корисна.

На значну роль волонтерів у проведенні соціально-профілактичної роботи в дитячому, молодіжному і студентському середовищі, що спрямована на запобігання негативним явищам та подолання наслідків цих явищ, указують вітчизняні та зарубіжні науковці.

Так, у працях І. Зверевої, Г. Лактіонової, С. Савченка обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю [4]. Дослідження О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської розкривають технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності.

Особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді висвітлено у працях О. Кузьменка, С. Толстоухової та ін. Як складову соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій обґрунтовано волонтерство в працях Ю. Поліщука [3].

Особливості організації волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу досліджувались З. Бондаренко [1]. Зміст та напрями роботи волонтерів, аналіз особливостей соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп розкрито в дисертаційній роботі Т. Лях.

Підготовка студентів до волонтерської роботи здійснюється через спеціально організовану практику, участь у благодійних акціях

(А. Калачев, А. Ляшенко, М. Шакурова), акціях, спрямованих на збір і поширення інформації, проведення соціально-культурних заходів, участь у соціальних проектах (І. Фокін); науково-дослідну діяльність (проведення наукових досліджень, участь у конференціях, підготовка рефератів, публікація тез і статей у наукових виданнях, реалізація соціальних проектів); комунікативну діяльність (індивідуальне та групове розв'язання проблемних ситуацій, “мозковий штурм”, тренінг, дискусія, ділова гра).

Найбільший досвід волонтерської роботи набуто у практиці діяльності соціальних служб для молоді. Поширеним напрямом добровільної допомоги є соціальна допомога інвалідам, сиротам, дітям, які залишилися без піклування батьків, дітям вулиці, особам, схильним до наркоманії та алкоголізму та ін. З цією метою реалізуються такі програми: “Діти вулиці”, “Книжки для дітей-інвалідів”, “Друзі по телефону”, “Ігротеки для дітей-інвалідів”, “Сторінки, що ожили”, “Разом заради розвитку”, “Сучасне розуміння життя та здорового способу життя” тощо.

Для здійснення волонтерської роботи, на думку З. Бондаренко, необхідні певні професійно-особистісні якості, а саме: соціальна активність, толерантність, емпатія, альтруїзм, милосердя, вимогливість до себе та інших, комунікативність [1, с. 7].

Як свідчать дослідження науковців і наші спостереження, волонтерська діяльність сприяє розвитку основних професійно значущих якостей особистості студентів, покращує їх ставлення до професії, а отже, відбувається процес формування професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів.

Волонтерська праця вносить різноманітність у буденне життя, дозволяє відвернутися від щоденної рутини, стає допомогою в задоволенні таких потреб: контакти з новими людьми, самовдосконалення, виховання цінностей, виховання власне людини, що відбувається постійно.

Для студентів волонтерство є чудовою можливістю самореалізації. Адже потреба у самовизначенні та самоствердженні – одна з головних соціально-психологічних потреб особистості.

Як засвідчило проведене нами дослідження, студенти ВНЗ здебільшого більшості працюють як волонтери в організаціях під час проходження практики. Досить часто після її закінчення деякі з них залишаються працювати волонтерами в цій організації.

Одним із напрямів волонтерської діяльності студентів ХНУ є робота з дітьми. Серед організацій, що працюють з дітьми, дитячі притулки, дитячі “Телефони довіри”, підліткові клуби, реабілітаційні центри для хворих дітей та дітей-інвалідів “Школа життя”, “Родинний затишок”, надання волонтерської допомоги організації товариства Червоного Хреста України.

Члени волонтерських загонів надавали психологічну, моральну, емоційну, побутову допомогу дітям, інвалідам, літнім людям та іншим верствам населення, які потребують підтримки. Керуючись лише власним альтруїстичним бажанням допомогти людям, студенти-волонтери виконують важливу, соціально значущу роботу не тільки регіонального, всеукраїнського, але й міжнародного масштабу в контексті глобального значення волонтерського руху та постійного зростання уваги з боку світових інституцій.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України щодо проведення щорічної Всеукраїнської акції з благоустрою “За чисте довкілля” менеджери волонтерського руху Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського розробили низку проектів під загальною назвою “Посади дерево”. Усі запропоновані проекти об’єднали більше трьохсот волонтерів факультету. Акції проекту “Посади дерево” передбачали попередню роботу (підготовка території для посадки дерев, проведення виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів про важливість справи); висаджування дерев на території шкіл-інтернатів області, проведення лекцій для школярів з екологічної тематики.

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича з нагоди Всесвітнього дня здоров’я студенти-волонтери успішно провели акцію “Заміни цигарку на цукерку”. Перехожі з радістю віддавали цигарки з власних кишень, аби поласувати солодощами. Згодом у приміщенні університету відбулось інтегроване тьюторне лек-

ційно-пошукове заняття “Будьте здорові”. Мета заходу – сформувати у молодих людей мотивацію до збереження, примноження та зміцнення власного здоров’я та популяризувати валеологічну культуру активного суспільства. Спочатку волонтери розповідали про шкідливість тютюнопаління, алкоголізм та наркотичну залежність. А згодом мова пішла про хворобу СНІД – як наслідок відповідної поведінки молоді.

Волонтерство стає важливим елементом особистісного розвитку, допомагає підвищити високу емоційну стійкість майбутніх соціальних педагогів, формує уміння швидко й конструктивно орієнтуватися у складних ситуаціях і дозволяє підготувати студентів – майбутніх педагогів природничих дисциплін до профілактичної роботи з підлітками. Адже підлітки як найбільш чутлива вікова група потребують підвищеної уваги з боку вчителів, соціальних педагогів, практичних психологів.

Висновки. Позааудиторна діяльність забезпечує формування творчої, ініціативної особистості студентів, збагачує її духовний світ, створює належні умови для розвитку професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів природничих дисциплін.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Перспективою подальших досліджень є вивчення таких питань, як: установлення міжпредметних та інтегративних зв’язків навчальних дисциплін у процесі формування професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів природничих дисциплін як синтезу компетентностей; визначення перспектив розвитку професійно-педагогічної культури студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”.

Список використаної літератури

1. Бондаренко З. П. Модель організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу / З. П. Бондаренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 4. – С. 50–59.
2. Кондрашова Л. В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте / Л. В. Кондрашова. – Киев ; Одесса : Вища школа, 1988. – 160 с.

3. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні : [монографія] / Ю. Й. Поліщук ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – 432 с.

4. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Савченко Сергій Вікторович. – Луганськ, 2004. – 42 с.

5. Смеречак Л. І. Формування професійних інтересів майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. “Теорія і методика професійної освіти” / Смеречак Леся Іванівана. – Черкаси, 2010. – С. 9–10.

6. Социальная работа: теория и практика : [учеб. пособие] / отв. ред. докт. ист. наук, проф. Е. Н. Холостова, докт. ист. наук, проф. А. С. Сорвина. – М. : РШФРА–М, 2001. – 427 с.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2015.

Гомонюк Е. М. Подготовка будущих педагогов естественных дисциплин к профилактической работе с подростками во внеаудиторное время

Одним из главных требований современного высшего образования является соединение учебного процесса с внеаудиторной работой студентов, способствующей развитию профессионально важных качеств, личностному становлению и выработке собственной педагогической позиции. Среди видов внеаудиторной работы, способствующих формированию готовности будущих педагогов естественных дисциплин к профилактической работе с подростками, можем выделить научно-исследовательскую работу, которая осуществляется в пределах студенческого научного общества, воспитательную и волонтерскую работу. В статье раскрыты особенности подготовки будущих педагогов естественных дисциплин к профилактической работе с подростками во внеаудиторное время.

Ключевые слова: *будущие педагоги, внеаудиторная работа, подростки, профилактическая деятельность.*

Gomonyuk O. M. **Preparing prospective Science teachers for prevention work with teenagers as part of extra-curricular activities**

One of the main requirements to contemporary higher education has been combining educational process with extra-curricular activities. Extra-curricular activities have become an inseparable part of a prospective Science teacher's personal growth and contribute to his professional culture development as well as to his professional skills development and forming his own pedagogical position.

Extra-curricular activities are directed towards education of an independent personality. These are based on the laws of creativity that presuppose students' involvement into real cooperation, intellectual dialogue, harmonious communication, success and possibility to feel independent.

We can distinguish such kinds of extra-curricular activities as:

Scientific research work provided by students' scientific society that includes carrying out research on social pedagogics by students with further publishing its results in specialized scientific journals. It also includes preparing reports for presenting them at scientific conferences; preparing research papers for international, all-Ukrainian, regional and local competitions; students participation in Olympiads, scientific brain-rings, debates; organizing work of scientific societies, problem-solving groups; working on scientific research projects, discussion groups.

Educational work also includes extra-curricular measured directed towards forming students' cultural awareness and moral features.

Volunteer work includes participation in organizing social events (educational, consultative, ecological, charitable, cultural, artistic, etc.)

These kinds of extra-curricular activities contribute to preparing prospective Science teachers for prevention work with teenagers as part of extra-curricular activities.

An important form of scientific work is work of societies that contribute to developing students' independent thinking, and teach them to take decisions in emergency situations. These abilities stimulate mental activity and urge them to explore new spheres, which may be rather important for prospective social pedagogues. These achievements may be as important

as they are personal, individual. Forming creative atmosphere in students' society provides for a creative personality's development.

The main goal of educational work in a higher educational institution has been creating such atmosphere where personal features of prospective specialists are developed and ethical norms of interpersonal communication are formed, e.g. tolerance.

Volunteer work is becoming an important element of one's individual development. It helps enhance emotional stability of prospective pedagogues and forms the ability to solve difficult situations promptly and efficiently.

That is how extra-curricular activities provide for forming creative and active student's personality and enriches his moral values.

The article highlights the peculiarities of preparing prospective Science teachers for prevention work with teenagers as part of extra-curricular activities.

Keywords: *Prospective Science teachers, prevention work, teenagers, extra-curricular activities.*